

Ťažkosti uhorského študenta vo Wittenbergu. Štúdium Petra Türka z Levoče v rokoch 1578 až 1583¹

JAROSLAV NEMEŠ

The Troubles of a Hungarian Student in Wittenberg : The Studies of Peter Türk of Levoča (1578 – 1583)

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.Supp.39-66>

ABSTRACT: The study is based on the correspondence of Peter Türk from 1579–1585, preserved in the Spiš Archive in Levoča, which provides an authentic insight into the everyday life of a Hungarian student in the late 16th century. The letters trace Türk's path from obtaining a scholarship in 1577, through his studies in Wittenberg, to his return to Levoča and his subsequent ecclesiastical career. They reveal the crucial role of the Thurzó testamentary foundation, through which the town of Levoča supported students abroad, as well as the persistent financial difficulties they faced, including high living costs and chronic lack of funds.

Türk also critically assessed the declining conditions at the University of Wittenberg, marked by confessional conflicts and institutional instability. His correspondence reflects not only material hardship but also personal and professional uncertainty. After returning home, he encountered limited career opportunities, which ultimately led him to accept positions outside Levoča.

The study highlights academic peregrination as a key educational practice while illustrating the broader social, financial, and existential challenges faced by early modern students.

Keywords: Hungary, 16th Century, History of Education, University of Wittenberg, Levoča, Peter Türk.

Levočská mestská rada financovala cesty a akademické pobyty študentov (tzv. *peregrinatio academica*) najmä z ročných úrokov thurzovskej základiny vo výške desaťtisíc zlatých. Tento kapitál mesto získalo v roku 1543 na základe testamentu krajinského sudcu a kráľovského miestodržiteľa Alexa Thurza. Keďže výnosy z úrokov postupne prestávali postačovať, mesto ich dopĺňalo z vlastných zdrojov. Išlo však o mimoriadne účelne vynaložené prostriedky – investície do vzdelávania mládeže, predovšetkým budúcich učiteľov a kňazov. Všetky výdavky sa zaznamenávali do účtovnej knihy nazvanej *Liber testamentorum*, ktorá sa dodnes

¹ Táto štúdia vznikla v rámci riešenia projektov: VEGA 1/0464/24 Študenti a učitelia zo Slovenska na vybraných nemeckých univerzitách do roku 1945; APVV-23-0277 Učebné pomôcky vo výchovno-vzdelávacom procese na Slovensku (16. – 20. storočie).

zachovala vo fondoch magistrátu.² Štipendiá pritom neboli určené výlučne pre mladíkov pochádzajúcich z Levoče, ale i odinakiaľ.

Levočania mali s thurzovskou testamentárnou fundáciou dlhodobé problémy, keďže základný kapitál nespravovali priamo. V roku 1549 ho panovník Ferdinand I. zabavil na prevádzku medených baní v Banskej Bystrici, čo spôsobovalo trvalé ťažkosti pri získavaní úrokov. Situácia sa definitívne uzavrela v roku 1666, keď Leopold I. tieto prostriedky definitívne odobral a daroval ich jezuitom.³

Mestská vrchnosť poskytovala tzv. ročné štipendium pre dvoch študentov študujúcich v zahraničí, a to vo výške 50 + 50, resp. 52 + 52 zlatých. Už okolo roku 1550 bola táto suma nedostatočná a študenti z nej dokázali pokryť len časť svojich nákladov. Finančná podpora od mestských patrónov takmer nikdy nezohľadňovala skutočné výdavky na štúdium, na čo sa sťažovala väčšina študentov. Zvyšok si museli hradieť z vlastných zdrojov. Najčastejšie odchádzali študovať na univerzitu vo Wittenbergu, no aj do Lipska, Zhorelca (Görlitz), Frankfurtu nad Odrou a inde. Mnohí mešťania však na štipendium nedosiahli a študovali v zahraničí na vlastné náklady.

Mecenášska činnosť Levoče si napriek tomu zaslúži uznanie, pretože výrazne zvyšovala zastúpenie študentov zo Spiša na nemeckých univerzitách. V niektorých obdobiach dokonca tvorili významnú časť uhorských študentov v zahraničí, neraz presahujúcu polovicu. Počas približne stodvadsaťročného fungovania základiny tak študovalo na zahraničných univerzitách a gymnáziách množstvo levočských štipendistov.

Samotná univerzita vo Wittenbergu privítala do konca 16. storočia takmer tisíc študentov z Uhorska.⁴ Cieľom tejto štúdie je na príklade Petra Türka poukázať na náročnosť a úskalia ich študijného pobytu.⁵ Opis šiestich rokov jeho života umožňuje priblížiť každodennosť akademika v druhej polovici 16. storočia a zároveň hľadá odpovede na viaceré konkrétne otázky. Jednou z nich je aj objasnenie prístupu k učebným pomôckam – cenovo nedostupnej študijnej literatúre.

Študent Peter Türk z Levoče

V Štátnom archíve v Prešove – pobočke Spišský archív v Levoči – tvoria listy Petra Türka súčasť fondu Magistrátu mesta Levoča. V tomto fonde sa nachádza súbor 1775 písomností, ktorý archivári Koloman Demkó a Jozef Hajnóci na konci 19. storočia označili ako „5. triedu“. Táto skupina obsahuje dokumenty týkajúce sa cirkevných a náboženských záležitostí, ako aj domáceho a zahraničného vzdelávania, pričom významnú časť predstavuje školský materiál.

² Spišský archív v Levoči (ďalej SpAL), fond Magistrát mesta Levoča (MML), sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551).

³ KATONA, Tünde – LATZKOVITS, Miklós (eds.). *Lőcsei stipendiánsok és literátusok 1. Külföldi tanulmányutak dokumentumai 1550–1699*. (Fontes rerum scholasticarum II/1) Szeged : Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1990, s. 6 (ďalej Lőcsei stipendiánsok).

⁴ SILLER, Max. „Lasset sie nur ein wenig leiden, wenn sie nicht gelt haben, so studiren sie desto vleissiger!“ Briefe von Leutschauer Studenten des 16. und 17. Jahrhunderts. In *Südostdeutsches Archiv*. Band XXXVIII/XXXIX, 1995/1996, s. 7, pozn. 4.

⁵ Osobnosť Petra Türka si zatiaľ z historikov podrobnejšie všimol iba Max Siller, ktorý mu vo svojej štúdii venoval dve strany textu: SILLER, Max. Lasset sie nur ein wenig leiden, s. 13 – 14.

V 8. oddelení tejto „5. triedy“ sa dodnes nachádza fascikel ôsmich listov s názvom „Dopisy študenta Petra Turcusa vrchnosti Levoče ako svojej zaštitníčke“.⁶ Tento názov vychádza z archívnej pomôcky Pavla Niederlanda *Regestum slobodného kráľovského mesta Levoče od roku 1280 do 1779* z roku 1956.

Uvedené rukopisy tvoria jadro historických prameňov využitých v tejto štúdií. Ich výskum uľahčila skutočnosť, že maďarská germanistka Tünde Katona a hun-garista Miklós Latzkovits ich v roku 1990 zaradili do svojej edície 235 listov dokumentujúcich akademickú peregrináciu uhorských študentov v 16. a 17. storočí do zahraničia.⁷ Keďže nepracovali s originálmi, ale s fotokópiami, zrealizovali sme ich novší výskum.

V archíve Magistrátu mesta Levoča sa však dodnes zachovalo celkovo trinásť listov súvisiacich so štúdiom Petra Türka (*Petrus Turck Leutschouius*), datovaných do rokov 1579 až 1585. Desiat z nich napísal vlastnou rukou samotný Peter: osem vzniklo vo Wittenbergu, jeden v Levoči a jeden v Smolníku. Päť listov je napísaných v nemčine a päť v latinčine. Obsah listov sa istým spôsobom premietol aj do spomínanej testamentárnej knihy – pridelovaním financií, pričom mesto na ne písomne reagovalo. Písomné odpovede mestskej rady sa však do dnešných čias nezachovali. O význame zachovanej korešpondencie pre výskum špecifických historických tém niet akýchkoľvek pochybností.⁸

Otcom Petra Türka bol Daniel Türk „Cassoviensis“. Daniel sa narodil v roku 1510 v Košiciach a študoval v sliezskom Goldbergu (dnešná Złotoryja v Poľsku). Neskôr sa presťahoval do Levoče, kde od roku 1542 pôsobil ako učiteľ na mestskej škole; už o dva roky neskôr sa stal jej prvým evanjelickým rektorom. V Levoči bol členom mestskej rady, pôsobil aj ako mestský notár a v 50. rokoch 16. storočia bol viackrát zvolený za richtára. Bol známy aj svojím obsiahlym rukopisným denníkom *Danieli Turci Diarium ab anno 1548 usque 1559*.

Jeho prvá manželka Margaréta Sartorová zomrela týždeň pred Vianocami roku 1552, mesiac po predčasnom pôrode ich druhej dcéry Kristíny.⁹

Ako vdovec sa Daniel následne oženil s Katarínou Krupekovou, s ktorou mal šesť detí: Gašpara, Petra, Sebastiána, Uršulu, Žofiu a Juraja.¹⁰ Z ich potomkov sú bližšie známe osudy dvoch synov: Sebastián zastával významné mestské funkcie, zatiaľ čo Peter študoval teológiu vo Wittenbergu a pôsobil ako duchovný na viacerých miestach.¹¹ Práve jeho štúdiám sa budeme venovať podrobnejšie.

⁶ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/1-9. Deviaty list je tam vložený omylom (č. 5 je od Antona Platnera).

⁷ Lócsei stipendiánsok, s. 1 – 370.

⁸ Naposledy riešila šľachtické odievanie v 17. storočí na základe zachovanej korešpondencie barónky Judity Balaššovej autorka DANKOVÁ, Sabina. Šľachtické odievanie podľa korešpondencie Judity Balassovej v 2. polovici 17. storočia. In *Kultúrne dejiny*, 2025, roč. 16, č. 1, s. 6 – 23. <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.1.6-23>

⁹ SZEGHYOVÁ, Blanka. Prejavy zbožnosti v denníku Daniela Türka. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Viera v živote jednotlivca, konfesie v živote spoločnosti*. Pôta Eve Kowalskej. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2025, s. 500 – 501.

¹⁰ ŽIFČÁK, František. Leutschauer Notare als humanistische Gelehrten. In ČIČAJ, Viliam – PICKL, Othmar (Eds.). *Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 102.

¹¹ Viac o Danielovi Türkovi: NEMEŠ Jaroslav (ed.). *„Regula vitae, daß ist Regel des Lebens“ Pravidlo života Sebastiána Türka z roku 1620*. Bratislava : Chronos, 2025, s. 9 – 10.

Pridelenie štipendia a cesta do Sliezska (1577)

Ako sa asi dvadsaťročný študent Peter Türk mohol dostať k finančnej podpore? Rozhodujúci moment nastal v roku 1577. Významnú úlohu pri tomto rozhodnutí zohralo dobré meno jeho otca Daniela Türka, bývalého richtára, pisára a notára mesta. Kľúčovú podporu mu však poskytol levočský farár Anton Platner, niekdajší študent Filipa Melanchtona vo Wittenbergu.¹²

Anton Platner bol rodákom z Levoče, jeho otec bol krajčírom. Po návrate zo štúdií pôsobil v rokoch 1561 až 1567 ako rektor mestskej školy, následne ako nemecký diakon a napokon v rokoch 1569 až 1598 ako dlhoročný levočský farár. Bol aj spoločensky aktívnou osobnosťou – v rokoch 1572 – 1575 a 1587 – 1590 zastával funkciu seniora bratstva 24 spišských miest.¹³ Podľa záznamov v knihe testamentov, na ktoré upozornila Tünde Katona, Platner ako bývalý štipendista často vystupoval ako mentor pri rozličných žiadostiach o finančnú podporu na rôzne účely. V roku 1577 jednoznačne podporil udelenie štipendia Petrovi Türkovi, podobne ako neskôr v roku 1590 Danielovi Tophanovi.¹⁴

Pôvodne mal Peter Türk študovať vo Vroclave, o jeho tamojšom pobyte však nemáme bližšie informácie. V účtovnej knihe Liber testamentorum sa zachoval záznam: „Na dvoch študentov. Po predchádzajúcom súhlase pána farára Antona Platnera poskytla ctihodná rada túto podporu pánovi Türkovi, synovi mestského pisára Daniela Türka, a vyslala ho do Vratislavy na skusy (*experiendi gratia*).“ V júni 1577 mu bola najprv poskytnutá suma 32 zlatých.

Dňa 9. septembra 1577 mu následne prostredníctvom istého Bruna (pravdepodobne Braijera, resp. Braiera, člena mestskej rady) zaslali z testamentárnych prostriedkov ďalších 28 zlatých.¹⁵ Celková výška poskytnutej podpory tak dosiahla 60 zlatých.

Presun do Wittenbergu (1578)

K pobytu vo Vratislave chýbajú ďalšie písomné správy. O jeho šesťročnom štúdiu vo Wittenbergu sme však informovaní lepšie. Nie je známe, kedy, prečo, ani akým spôsobom sa presunul zo Sliezska do vzdialenejšieho Saska, keďže sa

¹² Imatrikulovaný dňa 23. augusta 1554 ako Antonius Plattner, Zebusiensis. *Album Academiae Vitebergensis ab A. Ch. MDII usque ad a. MDLX*. Lipsiae : typis Caroli Tauchnitii, 1841, s. 295 (ďalej AAW I).

¹³ HRADSKÝ, József. *A XXIV királyi plébános testvérülete és a reformáció a Szepességen*. Miskolc : Wesselényi Géza, 1895, s. 173 – 174, 187 – 191, 302; REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel. *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971 (preklad diela z r. 1728), s. 317.

¹⁴ KATONA, Tünde. „Eijnem armen Schuler der naked vnd bloss wahr.“ *Über die Thurzönische Stiftung und das Bildungswesen in der Zips mit dem Text des Leutschauer Testamentbuches*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität Szeged. Szeged : Szegedi Tudományegyetem, BTK, 2003, s. 93.

¹⁵ *Auf 2 Studiosos. Auff vordijt des Hern pffarrers Anthonij plattners hot ein Ersamer rath diese prouision vergunth des Hern Daniel Turck Schtatschreibers son Petro turcio vnd ist hiemit gen Bresla experiendi gratia geschickt vnd geben erstlich am [...] Junij ffl. 32. Am 9. Septembris schickten wir per Bruno dem Peter Tijrck miij dem testamentgelth von Bresla ffl. 28. Eoden die miijtt dem Bruno gen Viteberg geschickt alte schulth vor den Hern Seraphin ffl. 20. Tut ffl. 80. SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 59v; KATONA, Tünde. *Caritas und Memoria. Eine Leutschauer Stiftung im Dienste der Bildungsförderung in der Zips des 16. Jahrhunderts*. München : Oldenbourg Verlag, 2011, s. 81 – 82, 202, pozn. 194.*

k tomu nezachovali žiadne záznamy. Je však isté, že ho aj naďalej podporovalo mesto. Mestská rada mu zo základiny určila na štúdium 52 zlatých; pre dvoch vyslaných študentov tak spolu vyčlenili 104 zlatých. V účtovnej knihe sa zachoval zápis: „Na dvoch študentov. Dňa 16. júna (1578) sme poslali dvom mladíkovi do Wittenbergu s Martinom Augustinom 104 zlatých. Martinovi Augustinovi tiež 1 zlatý.“¹⁶

Ak chcel Peter Türk pomýšľať na akademické štúdiá, musel mu byť vystavený odporúčací list, bez ktorého by nebol prijatý.¹⁷ Prijímací proces napokon prebehol úspešne. Do univerzitnej matriky ho zapísali k dátumu 7. január 1578 pod menom *Petrus Turck Cepusius* (t. j. zo Spiša).¹⁸ Dokladá to zápis v *Album Academiae Vitebergensis*.¹⁹ Jeho očakávania sa teda naplnili.

Druhým „mladíkom“ bol Konrád Henckel z Levoče, ktorý sa dal zapísať na štúdium vo Wittenbergu už 23. novembra 1577, teda o niečo skôr. V matrike figuroval ako *Conradus Hengkel Leutschouiensis Zepusius*, t. j. Levočan zo Spiša.²⁰ Oba tak začali štúdium počas zimného semestra akademického roka 1577/1578 (*in hybernium semestre academiae*).

Po príchode do Wittenbergu sa Peter Türk musel osamostatniť a postarať sa sám o seba. Zachovaná korešpondencia podáva pomerne plastický obraz jeho každodenného života i ťažkostí spojených so štúdiom. Musel si hradiť náklady na cestovanie, štúdium, literatúru, poštových doručovateľov, stravu a ubytovanie, ktoré síce mali byť pokryté zo štipendia, no v skutočnosti často presahovali jeho výšku. K bežným výdavkom patrili napríklad náklady na viazanie kníh. Okrem toho sa objavovali aj ďalšie výdavky spojené s cestovaním – či už pred odchodom z domu, počas cesty, alebo pri návrate domov – ktoré neraz prekračovali finančné možnosti podporovaných študentov. Počas šiestich rokov štúdia sa Peter zdržal niekoľkokrát doma.

Kritika tamojších pomerov a báseň pre otca (1579)

„Verný mestský študent“ Peter Türk napísal richtárovi a mestskej rade Levoče viaceré listov; tento je však z nich najstarší zachovaný. Bol datovaný vo Wittenbergu 9. marca 1579 a mal pomerne stručný charakter.²¹ Peter v ňom uvádzal, že sa teší dobrému zdraviu a je plný síl. Richtára a radu oslovil úctivým titulom „Ehrsamen Namhafftenn vnndt wolweysenn Herr Richter vnndt Radt der Stadt“ a označil ich za svojich mimoriadne priaznivých pánov a patrónov („Meine insonder günstigen Herren vnndt Patronenn“).

Kriticky sa vyjadril o stave univerzity: uviedol, že o nej nemôže veľa napísať, pretože „je úplne zničená a kamkoľvek sa pozrieme, nie je nič iné ako samé súže-

¹⁶ *Auf 2 Studiosos. Am 16. Junij schickten wir den zwen Jünglich nach Witemberg mit dem Martino Augusti ff. 104. Dem Martino Augustin auch ff. 1. SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 61r; KATONA, Caritas und Memoria, s. 204.*

¹⁷ SILLER, *Lasset sie nur ein wenig leiden*, s. 7.

¹⁸ SZÖGI, László. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*. Budapest : Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., 2011, s. 290, č. 3496; CSEPREGI, Zoltán. *Evangelikus lelkészek Magyarországon. Proszopográfiai rész, I. A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610), I/3: S–Z*. Budapest: MEDiT, 2016, s. 395. (ďalej ELEM I/3)

¹⁹ *Album Academiae Vitebergensis ab A. Ch. MDII usque ad a. MDCII, tom. 2*. Halle : Niemeyer, 1894, s. 271 (ďalej AAW II).

²⁰ AAW II, s. 271.

²¹ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/6; Lőcsei stipendiánsok, č. 47, s. 69 – 70.

nie“ („Müseligkeit“). Podrobnejšie informácie mal podľa neho poskytnúť mestský posol jeho listu Martin Wallendorf. Z jeho slov teda vyplývalo, že situácia na univerzite sa v tom čase zhoršila.

Presné príčiny Petrovej Petrovej nespokojnosti nepoznáme, no polovica 70. rokov 16. storočia patrila k najhorším obdobiam v dejinách Wittenberskej univerzity. Vnútorne konflikty s kryptokalvíni neboli jediné.²² Podľa historika Andrása Szabóa dochádzalo k poklesu počtu študentov a častým študentským nepokojom. Hoci na teologickej fakulte dominovala luteránska ortodoxia, výučbu naďalej ovplyvňovali Melanchthonovi stúpenci a humanisti, ktorí sa o konfesijné spory príliš nezaujímal. Opakované zásahy a vlny odvolávania z úradov situáciu nevyriešili; opatrenia pritom často zasahovali práve tých učiteľov, ktorí mali dobré kontakty s uhorskou študentskou burzou.²³ Aj to mohlo prispieť k Petrovej nespokojnosti s kvalitou výučby.

Na ktorej z troch sporiacich sa strán Peter Türk stál, nemožno zo zachovanej korešpondencie určiť. Sám sa k tomu nevyjadroval a odkazoval skôr na ústne informácie sprostredkované doručovateľmi listov. Vieme však, že si vytvoril bližší vzťah s profesorom Polykarpom Leiserom, ktorý bol známy svojou zmierlivou povahou, neochotou k akémukoľvek fanatizmu a schopnosťou tlmiť cirkevné napätie.²⁴ Je možné, že Peter zdieľal jemu podobné ideové postoje.

Tento list obsahuje aj osobnú, trúchlivú výpoveď po úmrtí jeho otca Daniela Türka. Niektorí predtým mu musel túto smutnú novinu oznámiť. Peter v tejto situácii nemohol urobiť viac, než zo školy zaslať báseň, ktorú zložil a dal vytlačiť na otcovu počesť. Sám ju označil za „malé, neobratné dielo, ktoré som dal vytlačiť na počesť svojho milovaného otca.“ Prosil mestskú radu, aby jeho malý skromný dar prijala s porozumením a nepohrdla ním. Zároveň prisľúbil, že v budúcnosti ponúkne hodnotnejšie dielo. Báseň „*klein doch ungeschickt Carmen*“, ktorú dal vytlačiť a priložiť k listu, dnes nie je známa.

V liste sa zároveň sťažoval na neskoré zasielanie finančných prostriedkov a žiadal radu, aby ich neposielala „tak pomaly, ako minule“²⁵ Z jeho slov bolo zrejmé, že sa nachádzal vo finančnej tiesni.

Tento list zároveň pomáha spresniť dátum úmrtia levočského kronikára Daniela Türka. Zomrel pravdepodobne v decembri 1578 alebo v januári 1579, keďže správa synovi musela do Wittenbergu putovať minimálne dvadsať dní a Peter potreboval ďalší čas na napísanie a vytlačenie básne. Na začiatku marca 1579 bolo všetko hotové a spolu s listom pripravené na odoslanie. Potvrďuje to predošlé predpoklady, podľa ktorých Daniel Türk zomrel v rozmedzí rokov 1578 až 1580.²⁶

²² O sporoch s kryptokalvíni viac: FRIEDENSBURG, Walter. *Geschichte der Universität Wittenberg*. Halle a. d. Saale : Verlag von Max Niemeyer, 1917, s. 250 – 346.

²³ SZABÓ, András. Die Universität Wittenberg als zentraler Studienort im 16. Jahrhundert. In *Peregrinatio Hungarica : Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Eds. Márta Fata – Gyula Kurucz – Anton Schindling. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, s. 59 – 60.

²⁴ Polykarp Leiser rozšíril rady wittenberských učiteľov v roku 1577. Svojim teologickým dielom sa zaradil medzi významných profesorov. Viac: FRIEDENSBURG, *Geschichte der Universität Wittenberg*, s. 302.

²⁵ KATONA, *Eijnem armen Schuler*, s. 93.

²⁶ ŽIFČÁK, František. Kancelária Levoče v druhej polovici 16. storočia. In *Slovenská archivistika*, 1976, roč. 11, č. 2, s. 139; ŽIFČÁK, *Leutschauer Notare*, s. 103; SZEGHYOVÁ, *Prejavy zbožnosti*, s. 500.

Mestská rada reagovala pomerne rýchlo – na list z 9. marca odpovedala už 3. apríla 1579, teda o necelé štyri týždne neskôr. Obom študentom, Petrovi aj Konrádovi, zaslala po 52 zlatých, spolu 104 zlatých, ktoré boli doručené prostredníctvom posla Bruna Braijera.²⁷

Bieda, hlad a záujem o teológiu (1580)

Ďalší list Petra Türka bol napísaný vo Wittenbergu 21. júna, pričom letopočet je uvedený skomolene (*sesqui millesimo*).²⁸ Predchádzajúce listy z levočského magistrátu prijal spolu s ročným štipendiom s nemalou radosťou. Vnímal v nich totiž podporu mestskej rady počas svojho štúdia i priazeň v takmer otcovskom duchu. Pán Boh všemohúci nech ich za to bohato odmení, ako im žela.

Reagoval aj na napomenutie, aby pridelené prostriedky nemiňal zbytočne a aby sa s najväčšou starostlivosťou usiloval smerovať svoje štúdiá k chvále a sláve Božieho mena. „O tom nemusíte, Vaša Ctihodnosť, vôbec pochybovať.“ Ako uvádzal, pokiaľ si dobre pamätá, z týchto peňazí neminul nič ani zbytočne, ani na profánne či iné nevhodné účely. Jeho zámerom bolo objasňovať Bohom danú náuku a v budúcnosti sa vrátiť domov, kde by mohol nastúpiť do služby v kostole alebo v škole.

Študoval rozličné vedné odbory (slobodné umenia), ktoré si osvojoval počas mnohých diktátov, často až do vyčerpania síl. Na univerzite však podľa jeho slov vyučovali noví učitelia stručným a veľmi učeným spôsobom. Oni nahradili jeho predchádzajúcich pedagógov, takže mohol v pomerne krátkom čase získať značný úžitok. „Ak je niekto obdarený čo i len priemernou bystrosťou mysle, nemôže sa odvážiť tvrdiť, že tomu nedokáže porozumieť.“ Navštevoval aj súkromné hodiny, ktorými sa, ako sám píše, „občerstvoval“ (*ijs meipsum recreo*).

Ak by sa jeho patróni chceli dozvedieť o stave univerzity alebo o jeho štúdiu viac, mohli sa obrátiť na posla jeho listov, jeho najbližšieho priateľa a spolužiaka Jána Benera.²⁹ Zároveň ich prostredníctvom Benera prosil, aby mu oznámili, kedy má z Wittenbergu odísť a ako dlho sa tam má ešte zdržať.

Podľa účtovného záznamu v Liber testamentorum zaslala mestská rada 10. júna 1580 Petrovi do Wittenbergu ročné štipendium vo výške 52 zlatých. Okrem toho mu poskytla aj ďalších 5 zlatých na stravu („auff Zerung“).³⁰

Ďalší list – tentoraz najrozsiahlejší zo všetkých – napísal Peter Türk levočskému richtárovi a mestskej rade z Wittenbergu 26. septembra 1580.³¹ V úvode im poďakoval za udelené štipendium i za to, že ho nenechali bez prostriedkov.

²⁷ *Auff 2 Studiosos. 3. Aprilis Cunradi Henckel und Petro Thurk der stat Alumnis gen Witemberg mitt Bruno Braijer stateman Alhie auffs Studium geschickt ff. 104. d.- SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 62v; KATONA, Caritas und Memoria, s. 207.*

²⁸ Asi 1579 alebo 1580. Mesto si doručenie listu zaznačilo tiež nepresne (21 Junij Anno 1500 scrib Turcus ex Academia Witebergensis). SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/1; Lőcsei stipendiánsok, č. 49, s. 71 – 73.

²⁹ Do univerzitnej matriky bol dňa 18. novembra 1579 zapísaný ako *Iohannes Benerus, Leutschouiensis*. AAW II, s. 286.

³⁰ *Auff 2 Studiosos. 10. Junij dem Peter Thurkh auff studia nach Witemberg geben auff ein Jar fl. 52. Auff Zerung fl. 5.* SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 64r; KATONA, Caritas und Memoria, s. 210.

³¹ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/9; Lőcsei stipendiánsok, č. 50, s. 73 – 77.

Do Wittenbergu prišiel „čerstvý a zdravý“ 2. júla toho roku. V poriadku sa teda vrátil zo svojho rodiska späť. Pôvodne zamýšľal zotrvať v Sasku dlhší čas, no počas jeho neprítomnosti sa mnohé zmenilo, a preto si už nebol istý, či tu zostane. Svoje ťažkosti priblížil vlastnými slovami: „Čo sa týka jedla a pitia: moja hostiteľka, u ktorej som bol dlhší čas, vypovedala 3. augusta študentom, ktorých dovtedy živila, stravovanie. Už ich neživí ani nechce živiť, hoci by tak rada urobila, ale všetko tak zdraželo, že sa človek nestačí čudovať. Kým pred rokom bolo možné za 9–10 grošov („groschen“) alebo najviac za pol toliara („ein halben thaller“) kúpiť mericu či kýbeľ obilia („ein scheffel oder kübel Korn“), teraz zaň treba dať celý toliar, a aj tak ho sotva dostať. Ľudia trhajú pekárom chlieb ešte horúci z pece, len aby utíšili hlad. To všetko spôsobuje diabolská lakomosť kniežaťa (ale Augusta Saského nemenoval), ktorý občanov nadmieru zaťažuje, zdiera a oškľbáva daňami a poplatkami.“

Navštívil aj Barbaru Vogelovú, u ktorej sa stravoval Konrád Henckel. Keďže Konrád ešte nezaplatil svoje dlhy, pani Vogelová si už nechcela „viac dlhov nakladať na krk“ a bola ochotná prijať Petra k stolu len v prípade platby vopred. Z peňazí, ktoré si priniesol z domu, mu po vyrovnaní dlhov zostalo len veľmi málo. „S terajším štipendiom tu ani inde nevyjdem, ak mi nebude poslané viac, či už od mojich blízkych, alebo ak sa z Božej prozreteľnosti nepridá niečo odinakiaľ.“

Obrátil sa aj na magistra Otta s prosbou o pomoc, aby sa mohol „dostať k stolu“, no spočiatku neúspešne, keďže aj on mal mnoho vlastných výdavkov.³² Napokon sa však za neho zaručil, a tak sa Türk mohol u pani Vogelovej stravovať aspoň do Nového roka. Ak by však dovtedy nedokázal zaplatiť, nebola by ho ochotná ďalej živiť, najmä vzhľadom na to, že Konrád jej bol „tak dlho na ťarchu“. V tejto situácii si Peter zúfalo povzdychol: „Čo mám teda robiť? Mám utiecť? Nie, to nechcem, ale chcem túto krátku dobu trpezlivo znášať; možno sa to zlepší, hoci v to nedúfam. Ak sa to však nezlepší a ja dovtedy nedostanem peniaze, [...] naozaj neviem, čo mám robiť. [...] *Exitus acta probabit*, výsledok ukáže, nemalo by to trvať dlho.“

Naliehavo preto žiadal mestskú radu, aby mu čo najskôr poslali peniaze, ktoré mu ešte prináležali z testamentárneho dedičstva, teda 30 toliarov („thaller“). „Ak je to možné, ešte viac, po niekom, a to ešte pred Novým rokom, keďže dovtedy musím zotrvať pri stole.“ Ako doručiteľa odporúčal istého Benedikta, ktorému by cestu uhradil aj z vlastných prostriedkov. „Ak sa to nestane, neviem pred Bohom a pred svetom, čo mám robiť, alebo čo mám začať, keďže nemám peniaze.“ Ak mu rada nepošle peniaze, musí niekoho odtiaľto požiadať, aby mu ich z Levoče priniesol. Zdôrazňoval pritom, že si zrejme nevedia predstaviť, aké ťažké a biedne sú pomery vo Wittenbergu.

Jeho hlavným cieľom bolo štúdium teológie, veď práve na to bol vyslaný do cudziny. Nechcel tam zaháľať, „aby som sa flákal alebo sa prechádzal po dlažbe, ale aby som študoval, najmä teológiu, aby som v spisoch prorokov a apoštolov získal pevný základ a podstatu, ako aj v ďalších článkoch kresťanskej viery.“ V tom čase sa však podľa neho šírili nielen vo Wittenbergu, ale najmä v Lipsku a na iných univerzitách, „hrozné omyly a bludy v náboženských záležitostiach“, takže si už

³² Pravdepodobne išlo o učiteľa matematiky a astronóma Valentína Otta (+1603). V roku 1576 bol v Košiciach, kde krátko predtým zomrel Georg Joachim Rheticus. Takto Otto zdedil rukopis *De revolutionibus* od Mikuláša Kopernika, ktorý Rheticus vydal v roku 1543 v Norimbergu. FRIEDENSBURG, *Geschichte der Universität Wittenberg*, s. 309, 316 – 318.

nebol istý, kto má pravdu.³³ „Keď niekto – či už kazateľ v kázni alebo prednášajúci na prednáške – hovorí o sporných článkoch viery, nájdú sa takí, ktorí sa odvážia to popierať a tvrdia, že Filip učil inak.“ Poslucháči dokonca prerušovali kážeň či prednášku krikom alebo spevom, čím narúšali ich priebeh a robili neporiadok.

Za takýchto okolností sa vraj nemohol nič užitočné naučiť a nemohol byť ani dostatočne prínosný pre Levoču. „Lebo tu si neviem pomôcť. Veru, rozhodol som sa, že na budúce leto pôjdem niekam inam, kde by som mohol študovať viac než tu.“ Už o tom napísal farárovi Antonovi Platnerovi a požiadal ho „pre väčší úžitok Božích škôl a kostolov“ o prerokovanie s levočskou mestskou radou, či by mu nepovolili ešte dva roky pokračovať v štúdiu na univerzite v Tübingene. „Tam za tie dva roky budem môcť študovať viac ako tu za štyri, či dokonca, ako môžem s čistým svedomím povedať, za päť rokov. Lebo som nielen písomne, ale aj osobne počul od niektorých študentov, ktorí tam boli poslaní, že všetky veci, umenia, jazyky a všetky vedné odbory („alle ding, die Artes, Linguas et omnia doctrinarum genera tanta perspicuitate tradiret“) sa tam vyučujú s takou zrozumiteľnosťou, že je to naozaj úžasné.“ Opieral sa teda o svedectvá študentov, ktorí už v Tübingene študovali a potvrdzovali vysokú úroveň výučby.

Keďže cesta do Tübingenu bola dlhá a posielanie poslov nákladné, navrhoval, aby mu peniaze poslali vopred na celé dvojročné obdobie, aby nemuseli zbytočne míňať na sprostredkovateľa. Vyššie náklady, približne 70 zlatých ročne, by sa podľa neho mnohonásobne vrátili. Zároveň žiadal, aby ho včas informovali, ak mu peniaze nemienia poslať, „aby som si mohol svoje veci a zámery zariadiť inak“.

Mestská rada si Türkov list opatrila poznámkou: „Roku 1580, 16. november. Peter Türk žiada, aby mu Vaša Ctihodnosť poslala z otcovského majetku 30 zlatých pred Novým rokom, alebo mu oznámila, že na dva roky zaplatí štúdium v Tübingene, a to po 70 zlatých ročne (*Tubinga profecturo ad studia pro 1 Jar fl 70*).“

Türkov celkový pohľad na pomery a úroveň vzdelávania na Wittenberskej univerzite bol skôr negatívny. Vzhľadom na zložitú situáciu, keď boli vedúce osobnosti univerzity obviňované z kryptokalvinizmu, to nie je prekvapujúce. Profesorský zbor sa v tom období na všetkých fakultách rýchlo menil.³⁴ Aj preto zvažoval – so súhlasom svojich mestských patrónov – pokračovať v štúdiu na univerzite v Tübingene, o ktorej sa „hovorilo veľa dobrého“.³⁵ Napokon však k zmene miesta jeho štúdia nedošlo.

Kazateľská prax v Kembergu a dedičstvo po otcovi (1581)

Mesto vyplátilo z testamentárnej základiny 19. mája 1581 dvom študentom študujúcim v zahraničí – Petrovi Türkovi a Konrádovi Henckelovi – spolu 104 zlatých, teda po 52 zlatých pre každého. Peniaze im boli zaslané prostredníctvom Bruna Braijera. Konrádovi navyše v júni pridali ešte 6 zlatých na stravu. Násled-

³³ Tento citát z listu 26. septembra 1580 bližšie rozoberá SILLER, *Lasset sie nur ein wenig leiden*, s. 17.

³⁴ Viac: FRIEDENSBURG, *Geschichte der Universität Wittenberg*, s. 250 – 346.

³⁵ O štúdiu v Tübingene v sledovanom období pozri: FATA, Márta. Studenten aus Ungarn an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte. In *Peregrinatio Hungarica : Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Eds. Márta Fata – Gyula Kurucz – Anton Schindling. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, s. 229 – 232.

ne mesto podporilo menšími sumami aj iných študentov vo Vratislave, Augsburgu a Prievídzi.³⁶

Peter Türk s poďakovaním za zaslané prostriedky dlho nečakal. Už 25. júna 1581 adresoval levočskému richtárovi a mestskej rade ďalší list z Wittenbergu.³⁷ Potvrdil prijatie listu spolu s ročným štipendiom a vyjadril vďaku za ich „otcovský“ prístup. Vďaka finančnej podpore sa mohol pokojnejšie venovať štúdiu. Zároveň požiadal, aby mu táto pevne stanovená suma bola vyplácaná aj naďalej, hoci vzhľadom na svoj zdravotný stav predpokladal, že vo Wittenbergu zostane už len jeden rok („pre moje zdravie sotva budem môcť vydržať ešte rok“). Jeho cieľom bolo čo najskôr sa vrátiť a „slúžiť vlasti a byť jej ozdobou“.

V liste reagoval aj na otázku odchodu rektora mestskej školy (*ludimoderator*) v Levoči. Vyjadril ochotu vyhovieť ich žiadosti, ak by pán Ferschiu³⁸ ešte nenášiel vhodného nástupcu po bývalom rektorovi, sám by sa podujal na jeho vyhľadanie. Zdôraznil pritom potrebu vybrať osobu nielen odborne zdatnú vo vedách, ale aj rešpektovanú, keďže, „kde chýba autorita, chýba aj rešpekt; a kde nie je rešpekt, tam nie je ani hanba“ (*ubi enim non est autoritas, ibi nullus est timor; ubi non est timor, ibi neque pudor*). Keďže však Ferschiu už takúto osobu – muža s vážnosťou a prirodzenou autoritou – našiel, Peter sa touto záležitosťou ďalej nezaoberal, no deklaroval ochotu pomôcť mestu v iných oblastiach a povinnostiach podľa potreby.

Z textu vyplýva, že vedenie mesta Levoča dôverovalo Türkovi už počas jeho študentských liet, keďže ho poverilo hľadaním vhodného kandidáta na uvoľnené miesto rektora mestskej školy. Napokon ho však predstihli, keď v roku 1581 do mesta pozvali a zamestnali skúseného Tomáša Hentschela z Nysy (Neisse neďaleko Opole v Sliezsku).³⁹

Z listov iných osôb sa Türk dozvedel aj o kritike svojich prvých kázni, čo ho značne znepokojilo. Kritikov označil za ohováračov, ktorí sa snažili poškodiť jeho povesť a nesprávne interpretovať jeho kazateľské cvičenia. Zdôraznil však, že v tejto činnosti neprestane a nenechá sa odradiť. V nedeľu po príchode Bruna Brajiera predniesol svoje piate kázanie v neďalekom meste Kemberg,⁴⁰ pričom vyjadril presvedčenie, že „Boh mu milostivo udeľuje svoju milosť a posvätnú pomoc“.

Zaslané ročné štipendium vo výške 50 zlatých mu však nepokrývalo náklady na celý rok štúdia. Preto požiadal „svojich patrónov a otcov“, aby mu Konrád Henckel alebo niekto iný priniesol ešte ďalších 20 zlatých z jeho otcovského dedičstva (*de meo patrimonio*), pričom „zvyšok si môžete ponechať až do môjho návratu domov“. Upozornil, že ak by peniaze nedostal pred nástupom zimy, ocitol by sa vo vážnej núdzi.

³⁶ Auff 2 studiosos im studio zu Witembergh. 19. tag Maij dem Peter Thurkh vnd Cunrad Henckell Statkinder mitt dem Bruno breier nach Witemberg vbersandt fl. 104. d. - 16. Junij Cunrado Henkel, do er nach Witemberg verreiset ist, Zerung fl. 6. SpAL, f. MML, sign. XXVI-Ia/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 66r; KATONA, *Caritas und Memoria*, s. 213.

³⁷ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/8; Lőcsei stipendiánsok, č. 56, s. 84 – 86.

³⁸ Mohlo ísť o Levočana Jána Ferscha, ktorý študoval na univerzite v Lipsku (imatrikulovaný roku 1546) alebo o niektorého jeho rodinného príslušníka.

³⁹ Funkciu rektora školy v Levoči zastával do roku 1587. Pozri: REZIK – MATTHAEIDES, *Gymnaziológia*, s. 317; KATONA, *Eijnem armen Schuler*, s. 94, pozn. 202.

⁴⁰ Kostol St. Marien v Kembergu zohral významnú úlohu v období reformácie. Podľa tradície bol Martin Luther v Kembergu 14-krát.

Situáciu na univerzite opísal ako mimoriadne alarmujúcu, že je ťažké ju charakterizovať slovami: „O stave našej akadémie, ktorý je skutočne veľmi žalostný, nemôžem veľa písať, lebo jej biedu sotva možno primerane vyjadriť slovami; štúdiá sú v neistote a všetko je narušené.“ V dôsledku zákazu pôsobenia viacerých profesorov sa takmer nič verejne neprednášalo (*propter proscriptionem enim professorum nihil fere publice proponitur*). Všetko bolo neisté a preto bol odkázaný najmä na súkromné hodiny.

Kníhkupcovi Samuelovi Selfischovi z Wittenbergu dlhoval za knihy 27 zlatých.⁴¹ Vedel, že Selfisch o tejto záležitosti listom informoval mestskú radu, a preto ju požiadal: „Ak vám pošle môj rukopis (*chyrographum meum*), ako som sa dozvedel, a bude tento dlh dôrazne vymáhať, vypláťte mu polovicu; so zvyškom bude musieť počkať.“ Druhú polovicu dlhu mu teda Peter chcel uhradiť neskôr.

List „*de patrimonio*“ bol napísaný vo Wittenbergu, ako sme už spomínali, dňa 25. júna 1581, no mestská rada v Levoči sa otázkou jeho dedičstva zaoberala až v auguste toho roku. Poznačili to tak na rube jeho listu a vymerali mu 20 zlatých (*Anno 1581 In Augusto scribit Petrus Turk Viteberga de patrimonio dentur ei fl 20 ad stipendium*).⁴²

Zdalo sa, že situácia na Wittenberskej univerzite sa začiatkom 80. rokov 16. storočia postupne stabilizovala a zlepšila. V nasledujúcich rokoch sa už Türk vo svojich listoch o tamojších pomeroch negatívne nevyjadroval. Počet študentov rástol, profesorský zbor sa konsolidoval a aj vedecká (knížná) produkcia dosahovala solídnu úroveň. Rozvíjali sa študentské združenia, ktorých rozkvet trval približne do roku 1588; tento priaznivý vývoj sa týkal i členov uhorskej burzy.⁴³

Za týmto zlepšením mohla stáť významná reforma. Cirkevný snem sa na svojom zasadnutí v Torgau začiatkom roka 1579 zaoberal reorganizáciou saských univerzít a pripravil príslušné memorandum. Na jeho základe dal potom kurfirst svojim radcom a teológom vypracovať konečný „poriadok“, ktorý bol 1. januára 1580 vyhlásený ako súčasť širšej reorganizácie celého cirkevného a školského systému kurfirststva. V prípade univerzít nešlo o zásadné prebudovanie ich štruktúry, tá sa ponechala, ale skôr o obmedzenie ich autonómie a podriadenie prísnejšej kontrole. V tom istom roku bol takto upravený aj študijný poriadok univerzít vo Wittenbergu a Lipsku.⁴⁴

Obavy pred zimou a peniaze na knihy (1582)

Posledný list zaslaný z Levoče prostredníctvom doručovateľa dostal Peter Türk v apríli, a preto naň bezodkladne reagoval. Dňa 6. apríla 1582 napísal z Wittenbergu levočskému richtárovi a mestskej rade krátky, naliehavý list.⁴⁵ Nevedel totiž presne, kedy má posol odísť, a dozvedel sa to až v okamihu, keď sa ten chystal na cestu. Hoci mal na písanie veľmi málo času, nemohol si pomôcť a rozhodol sa poslať aspoň nedokončené listy. Keďže situácia bola podľa jeho slov veľmi vážna a času málo, nemohol sa teraz vyjadriť podrobnejšie. Naliehavo však prosil, aby mu – ak ešte nebolo zaslané jeho ročné štipendium – bolo doručené prostredníc-

⁴¹ Samuel Selfish (1529 – 1615) bol nielen kníhkupcom, ale i vydavateľom a dlhoročným mešťanostom vo Wittenbergu.

⁴² SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/8.

⁴³ SZABÓ, *Die Universität Wittenberg*, s. 59 – 60.

⁴⁴ FRIEDENSBURG, *Geschichte der Universität Wittenberg*, s. 311 – 313.

⁴⁵ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/7; Lőcsei stipendiánsok, č. 59, s. 90 – 91.

tvom wittenberského posla čo najskôr, keďže sa blížil termín splatnosti jeho dlhov. „Čo sa mňa týka, nemôžem vám teraz sľubovať mnohými slovami, ale v skutočnosti, kedykoľvek to čas bude dovoľovať, nájdete pokrok v mojich štúdiách. A týmto vás zverujem Bohu.“ Takýmto slovami sa s adresátmi rozlúčil. Mestská rada k obsahu listu doplnila poznámku: „Dňa 28. apríla 1582. Peter Türk žiada štipendium (*petit stipendium*).“ Pošta teda „cestovala“ do Levoče iba 22 dní.

Mesto Levoča zareagovalo bezprostredne po doručení. Už 30. apríla 1582 znamenalo výdavok 52 zlatých do knihy Liber testamentorum. Okrem toho vyplatilo aj tzv. „trinkgelt“ (peniaze za cestu, resp. nápoje) pre diaľkového posla vo výške 50 denárov.⁴⁶

Dňa 7. septembra 1582 Peter Türk z Wittenbergu opäť oslovil levočského richtára a mestskú radu, tentoraz kresťanským pozdravom „Spása v Kristovi“ (*Salus in Christo*).⁴⁷ Informoval ich, že prijal ich list, v ktorom sa – podobne ako v predchádzajúcej korešpondencii – spomínala suma 52 zlatých určená Konrádovi. V tejto veci už predtým svojim patrónom odpovedal. Peniaze, ktoré boli zaslané prostredníctvom Bruna Braijera, v neprítomnosti Konráda odmietol prijať, keďže by ho okamžite začali obťažovať jeho veritelia. Preto ich vrátil späť s Brunom. To mohlo znamenať, že jeho spolužiak Konrád Henckel bol ešte viac zadlžený ako on.

Wittenberského posla si neobjednal on, ale iný študent, „syn Hankofského z Bardejova“ – Türk by si to ani nemohol dovoliť, on len využil príležitosť. Pravdepodobne išlo o študenta Martina Hancka z Banskej Bystrice, ktorý bol na univerzitu zapísaný len tri týždne predtým, 17. augusta 1582.⁴⁸ List z Bardejova do Levoče mal doručiť „náš“ Ján. Türk zároveň poprosil, aby posol nebol vyslaný späť z Levoče do Wittenbergu s prázdnyimi rukami.

Cez svojho príbuzného Jána Breslera žiadal o zaslanie zvyšku svojho otcovského dedičstva: „A naliehavo vás prosím, aby ste nedovolili tomuto mužovi vrátiť sa do Wittenbergu naprázdno, ale aby ste rokovali s mojím príbuzným Jánom Breslerom, aby mi prostredníctvom tohto muža poslal aspoň 18 zlatých zo zvyšku môjho dedičstva.“ Peniaze potreboval vzhľadom na blížiacu sa zimu, keďže výdavky boli v tomto období výrazne vyššie, až dvojnásobné oproti letu, ako napísal. Zdôraznil, že ich nemíňa na zbytočnosti, ale len na najnutnejšie potreby, pretože „žiť tu vo Wittenbergu je celkom iné ako doma“.

Ohradil sa aj voči obvineniam pred mestskou radou, že by peniaze míňal na hýrenie. Tieto informácie sa k nemu dostali prostredníctvom Konráda Henckela. Rovnako odmietol šíriace sa klebety, že sa chce oženiť a usadiť v Sliezsku: „Ešte neviem o žiadnej neveste, tým menej o svadbe, a ani som nikdy nemal na to chuť. Chvalabohu, ešte nemám potrebu usadiť sa inde.“ Podľa jeho slov tieto nepravdivé správy šíril istý „darebák a zlosyn“, ktorý sa usiloval poškodiť jeho povesť a dokonca získať jeho štipendium. Dozvedel sa to od svojho dôverného priateľa, ktorého v prípade potreby mestu aj pomenuje. Ak by mu mestská rada štipen-

⁴⁶ *Auff 2 Studiosos zum Witembergh. 30. Aprilis dem Peter Thurkh im Studio zum Witembergh mitt einen witemberger zugeschickt ff. 52. d.- Dewm Boten trinckgelt geschenckt fl.- d. 50. SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 67v; KATONA, *Caritas und Memoria*, s. 217.*

⁴⁷ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/2; Lőcsei stipendiánsok, č. 63, s. 96 – 98.

⁴⁸ *Martinus Hancko Nouisoliensis Vngarus*. Študent imatrikulovalý 17. augusta 1582. AAW II, s. 308.

dium odobrala, žiadal, aby ho o tom vopred informovala. List zakončil podpisom *Petrus Turcus Leutschoviensis*.

Z nasledujúcich zápisov v *Liber testamentorum* vyplýva, že o dvadsať dní sa Peter Türk vrátil domov a osobne sa dostavil do mestskej kancelárie v Levoči. Podľa neskoršieho listu strávil doma približne šesť mesiacov, od konca septembra 1582 do Veľkej noci 1583.⁴⁹ Dňa 27. septembra 1582 mu po príchode poskytl na stravu 3 zlaté a 19. októbra ďalší 1 zlatý. Následne, 24. októbra, mu opätovne poskytl podporu na štúdium vo Wittenbergu – 60 zlatých na nákup kníh – a v ten istý deň aj ďalších 5 zlatých na stravu.⁵⁰ Táto štedrá jesenná podpora, najmä vysoká suma určená na knihy, bola pozoruhodná a prekvapivá.

Je možné, že Peter Türk prišiel do Levoče vybavovať záležitosti súvisiace so zvyškom dedičstva po otcovi, prípadne s otázkou svojej ďalšej kariéry. Jeho štúdium pomaly spelo ku koncu. V roku 1582 už nebol druhým podporovaným študentom z Levoče Konrád Henckel, ale Jakub Cromer. Konrád zavŕšil štúdium o jeden rok skôr než on.

Záujem o kazateľský úrad a odporúčanie profesora Leisera (1583)

Ďalší list napísal Peter z Wittenbergu 29. mája 1583.⁵¹ Vznikol už na sklonku jeho študijného pobytu, keď sa začal vážne zaoberať svojou budúcnosťou. Richtára a mestskú radu v Levoči, svojich patrónov a podporovateľov, pozdravil slovami: „Božia milosť a požehnanie nech je s nami a nech zostane vždy s nami všetkými.“ Priblížil v ňom svoje životné podmienky vo Wittenbergu. „Všetko, ak mi Boh pomôže, keď sa vrátim domov, rozpoviem a ukážem.“

Poštu do Levoče neposlal iba cez Galla Ketgela z Košíc, ale aj po ďalšom poslovi. Keďže sa do Levoče chystal ďalší ich miestny občan („ein mitburger“), opäť napísal, aby dal o sebe vedieť. Od richtára a mesta očakával otcovský prístup, že ho podporia a postarajú sa oňho. Za všetko ťakoval Bohu.

Kňazské povolanie si zvolil ako výraz Božej vôle. „Boh tiež pomôže, aby to mohlo byť privedené k šťastnému koncu“, povzdychol si. Hoci by v cudzine mohol získať výhodné pracovné miesto, radšej by dal prednosť službe doma: „A hoci by som v tejto krajine mohol získať vynikajúce farské miesto, nechcem to urobiť, ako som už spomenul vo svojich predchádzajúcich listoch, lebo nechcem zabudnúť na vernosť, ktorú ste mi preukázali vy a moja milovaná vlasť. S Božou pomocou chcem slúžiť milovanej vlasti a byť jej k dispozícii, čím môžem a čo mi bude možné.“

Zároveň požiadal radu, aby mu zaslala menovací dekrét potvrdzujúci získanie miesta kazateľa, aby po vysvätení nemusel cestovať späť do Wittenbergu: „A keďže som sa oddal teológii, prosím mestskú radu, aby na to pamätala a prostredníctvom tohto posla mi zaslala povolávací list („Vocarien oder Beruf brief“). Mohol by som byť ordinovaný do kazateľského úradu („zum predigampt ordinet“), aby som potom nemusel znova odchádzať niekam na vysviacku („nach der weyung“), ako sa to nazýva, a aby tak nevznikli dvojaké náklady.“

⁴⁹ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/4; Lőcsei stipendiánsok, č. 70, s. 106 – 111.

⁵⁰ 27. Septembris dem Peter Thurk da er hinein kham auff Zerung geschenkt ff. 3. d.- Item den 19. Octobris Ihm geben Zerung ff. 1. d.- Item dem 24. Octobris dem Petro Thurkh witerumb nach Witemberg geschickt, weil er khein lehre (...) gehabt, weil Er Ihm bucher kheuffen müssen gegeben ff. 60. (sic!) d.- Eodem auff Zerung ff. 5. d.- SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 67v; KATONA, *Caritas und Memoria*, s. 217.

⁵¹ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/3; Lőcsei stipendiánsok, č. 66, s. 100 – 102.

Ak by miesto kazateľa nezískal okamžite, bol pripravený pomáhať učiteľom v škole: „A hoci nemôžem byť ihneď prijatý do kazateľskej služby, však dúfam, že ma nebudete odkladať. Chcem zatiaľ slúžiť popri pánovi rektorovi a učiteľoch v škole („neben dem Herrn Schulmeister vnnndt dem Collaboratore der Schulen“), pomáhať čítaním a inými vecami, čím môžem, len aby som mohol odísť z Wittenbergu a byť užitočný Bohu i ľuďom.“

V ďalšej časti listu spomenul blízku plánovanú svadbu. So sobášom chcel počkať, kým sa posol nevráti späť do Wittenbergu. Rád by na ňu pozval levočskú mestskú radu i svojich príbuzných, no uvedomoval si, že pre veľkú vzdialenosť by nikto neprišiel, „lebo to nie je malá prechádzka“. Dúfal, že dostane finančný dar, aby mohol svadbu usporiadať a presťahovať sa s nevestou do Levoče. Keďže mal veľa vecí na prevoz a nemohol počítať s pomocou príbuzných, obrátil sa s prosbou priamo na radu: „A keďže budem musieť priviezť mnoho vecí a od svojich blízkych nemôžem nič očakávať, dúfam, že Vaše Ctihodnosti ma neopustia, ale postarajú sa o mňa. [...] Nech mi pomôžu, aby som bol zabezpečený službou a mohol mať aj svoje bydlisko medzi ostatnými.“ Na záver ich za to všetkých zveril do ochrany všemohúceho Boha.

V postskripte dodal, že ak by knihkupec Samuel Selfisch napísal do Levoče list, majú ho nechať bez odpovede. Medzi sebou sa totiž dohodli, že musí určitý čas počkať, kým Türk uhradí svoj dlh za knihy („mit der bezahlung wol eine Zeit lang warten müssen“).

Peter Türk ašpiroval na miesto kazateľa v Levoči a uchádzal sa oň s plným vedomím svojich schopností. V jeho prospech sa prihovril aj jeden z renomovaných wittenberských profesorov, Polykarp Leiser starší (1552 – 1610), luteránsky teológ a superintendent z Braunschweigu. V tom čase pôsobil ako vizitátor v Sasku, kde sa venoval najmä nižšiemu školstvu a kniežacím školám. List levočskému richtárovi a mestskej rade napísal vo Wittenbergu 4. júna 1583.⁵² Oslovil ich zdvorilo: „Váženým, slávnym a múdрым pánom richtárovi a radným cisárskeho slobodného mesta Levoča, mojím láskavým pánom a priateľom.“ Na konci listu sa so skromnosťou podpísal ako farár a superintendent.

Podľa Leisera „veľká, nevýslovná Božia milosť v týchto posledných časoch dáva zaznievať čistému slovu svätého evanjelia aj vo vašej veľmi milovanej vlasti, ktorá je inak takmer úplne spustošená dedičným nepriateľom kresťanského mena a inými odporcami spasiteľnej pravdy.“ Podľa neho je dobré, že sa v školách vzdelávajú „mladí ľudia, ktorí študujú základ Svätého písma a pochopia ho tak, aby v budúcnosti aj oni mohli iných učiť viere v kostoloch alebo školách.“ Medzi nimi spomenul aj Petra Türka, ktorý sa už šesť rokov vzdelával vo Wittenbergu na chválu a náklady mesta Levoča. Leiser poznal Türka ako usilovného a schopného študenta: „Keďže spomínaný Peter už študoval natolko, že môže s úžitkom vykonávať službu, oslovil ma, aby som sa u vás za neho prihovril a aby bol uprednostnený pred ostatnými. Keďže poznám jeho schopnosti a dobré správanie, nemohol som mu to odmietnuť.“

Hoci by ho rád zamestnal v Sasku, bolo tam priveľa štipendistov podporovaných ríšskymi kniežatami, to je kurfirstmi, ktorých musel uprednostniť. Situáciu v Uhorsku zhodnotil slovami: „Domnieval som sa, že u vás je väčšia núdza a nedostatok vzdelaných ľudí než u nás, kde je, chvalabohu, situácia lepšia.“ Ak by ho v Levoči medzi seba prijali, vykonali by záslužné kresťanské dielo a Leiser by ich

⁵² SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 36; Lőcsei stipendiánsok, č. 67, s. 102 – 103.

za to neprestal chváliť. Na záver zveril všetkých, spolu s celou obcou, do otcovskej ochrany a opatery Všemohúceho. Levočská mestská rada pridala na obal listu poznámku: *10. Junij Anno 83 Herr Polycarpus offert servitium Turkij.*

Neočakávaný sobáš a príchod domov

Mestská rada Petrovi Türkovi nepochybne odpovedala, avšak jej list z júla 1583 dnes neexistuje. K dispozícii máme iba Petrovu reakciu – poštu adresovanú levočskému richtárovi a mestskej rade z Wittenbergu zo dňa 23. augusta 1583.⁵³ List od mestskej rady prijal 12. augusta 1583, pričom jeho poslom bol Ján Bener. Na otázky, ktoré mestská rada nastolila, odpovedal prehľadne v niekoľkých bodoch.

1. Jeho zosnulý otec Daniel i jeho pastor Anton ho odporučili mestskej rade. Odmietol tvrdenie, že by nechcel slúžiť svojej vlasti – v dvoch predchádzajúcich listoch uistil mesto o svojej ochote tak urobiť. Poslami týchto listov boli Gall Ketgel a Ján Bener. Kým sa neuvolní miesto, bol pripravený pomáhať rektorovi mestskej školy alebo jej učiteľom. Nedorozumenie, podľa ktorého mal službu odmietiť, pripisoval mestskému pisárovi. Tomu zároveň odkázal, že ak chce v budúcnosti písať po latinsky, mal by si tento jazyk najskôr dôkladne osvojiť.

2. Pripomenul, že levočská mestská rada ho vyslala študovať do Wittenbergu práve preto, aby neskôr slúžil mestu. Považoval by za hanbu, keby svoj čas nevyužil a nedokázal komunikovať s tamojšími učenými mužmi.

3. Dňa 26. mája 1583 uzavrel manželstvo. O tejto skutočnosti informoval radu už štyri týždne pred Veľkou nocou, no nedostal žiadnu odpoveď: „Ako som sa mal riadiť vašou vôľou, keď som nemohol zistiť váš názor?“ Odmietol tvrdenie, že bol so svojou manželkou zasnúbený už počas poslednej návštevy doma. Podľa jeho slov sa všetko udialo „tak náhle z Božej vôle, že sa nad tým musím sám počudovať“. Pôvodne chcel so sobášom počkať do návratu posla z Levoče, no babička jeho snúbenice naliehala, aby svadbu neodkladali.

Uviedol tiež, že v tejto veci vyhľadával rady vzdelaných ľudí, čo sa dozvedia od posla Jána. Dúfal, že sa naňho rada nebude hnevať – skôr či neskôr by sa totiž aj tak oženil: „Predsa som si musel časom jednu vziať“. Zároveň zdôraznil, že by si nevzal nijakú ženu z donútenia, „lebo v manželských veciach sa nikto nemá nútiť ani tlačiť“.

4. Následne predstavil pôvod rodiny svojej manželky. Jej zosnulý otec, magister Valerius Jaunersdorfer, sa narodil vo Fraustadte v Sliezske (dnes Wschowa v Poľsku), kde pôsobil ako farár. Odtiaľ sa presťahoval do Frankensteinu (dnes Żąbkowice Śląskie), kde vykonával farársku službu a kazateľstvo až do svojej smrti.

Jej matka pochádzala z Wittenbergu; po sobáši sa s manželom presťahovala do Sliezska, kde po jeho smrti tiež „blažene zosnula v Bohu“. Ich dcéra Magdaléna, Türkova legitímna manželka, sa po smrti rodičov presťahovala k starej matke do Wittenbergu. „Napokon mi ju Boh dal za ženu, ktorú som nechcel odmietnuť, pretože to bola Božia vôľa a pochádza z čestného rodu; preto som to nezačal a nedokončil z ľahkomyselnosti ani svojvôle, ale na radu učených ľudí.“ Veril, že jeho levočskí patróni preto „neodvrátia odo mňa svoje verné, otcovské srdce“.

Na záver reagoval na otázku štipendia. Podľa listu mestskej rady mu malo patriť iba do 23. apríla 1583. Türk však tvrdil, že podľa dohody uzavretej pri jeho poslednom vystúpení pred jej členmi na radnici sa šesť mesiacov, ktoré strávil doma (od 29. septembra 1582 do Veľkej noci 1583), nemalo započítavať do obdobia štúdia. Z toho dôvodu mal mať nárok na štipendium ešte ďalších šesť mesia-

⁵³ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/4; Lőcsei stipendiánsok, č. 70, s. 106 – 111.

cov navyše, a to až do 29. septembra 1583. Navrhol, aby rada napísala miestnemu farárovi do Wittenbergu, ktorý by ho ordinoval za kňaza, ale najlepšie by bolo, keby ho poslali domov – ako to už odkázal aj svojmu domácemu farárovi.

Uvedomoval si dôvody nespokojnosti s ním, no bol presvedčený, že jeho sobáš a manželstvo mestu nijako neuškodí. Zdôraznil, že nadchádzajúcu zimu už nemôže zostať vo Wittenbergu: „Som však presvedčený, že ma čestná rada neopustí, keďže okolnosti mi nedovoľujú zostať tu dlhšie.“

Zároveň upozornil, že ak ho rada nepovolá späť, bude to považovať za prejav nezájmu a obráti sa na osobu so zodpovedajúcimi právnymi znalosťami. Navrhol, aby s ním zaobchádzali podobne ako s Rudolphom,⁵⁴ ktorý síce spočiatku žiadnu službu nemal, no „čestná a múdra rada“ ho finančne každý týždeň podporovala, kým si zamestnanie nenašiel. Tým chcel poukázať na nerovný prístup k štipendistom. Zároveň požiadal o zvýšenie štipendia, keďže návrat domov bude finančne náročný. Dodal, že má v Levoči aj viacerých nepriateľov, mnohých bezdôvodne. Tak napísal v liste, ktorý bol levočskej mestskej rade doručený 1. októbra 1583. Za záver sa podpísal ako „Petrus Türck Leutschoviensis, derelictus et pauper“, teda opustený a chudobný.

Türk napokon pracovné miesto v Levoči nezískal. Nepomohol mu ani jeho ostrý postoj voči mestskému pisárovi, ktorého obvinil z nedostatočnej znalosti latinčiny, nesprávnej interpretácie jeho listov a z nevďačnosti, ani poukazovanie na prípad bývalého mestského štipendistu, ktorého podporovali aj po skončení štúdia.⁵⁵

Ako sa jeho pobyt skončil a kedy sa vrátil do rodičovského domu v Levoči, dokladá zápis v Liber testamentorum. Uvádza sa v ňom, že 15. novembra 1583 po jeho návrate domov a žiadosti o finančnú podporu mu vyplatili 6 zlatých.⁵⁶ Nie je známe, kto a akým spôsobom mu dopravil knihy a ďalšie veci zo Saska. Mesto na ich prepravu nijako neprispelo. Musel pricestovať i so svojou manželkou Magdalénou.

Medzitým už ročné obligátne štipendium vo výške 52 zlatých získali od mesta dvaja noví študenti vo Wittenbergu – Tomáš Hommonej⁵⁷ a Martin Sturm⁵⁸ (zapísaní v rubrike „Auff 2 Studiosos zum Witembergh“).

Závazok splatenia dlžoby a pracovné miesto (1584)

Peter Türk a mesto Levoča sa ocitli v zdanlivo neriešiteľnej situácii. Na jednej strane mu mesto ako štipendistovi z thurzovskej testamentárnej fundácie financovalo štúdium, no po jeho ukončení preňho doma vhodné pracovné miesto nenašli. Na druhej strane Türk nechcel znevážiť mestské prostriedky vynaložené na svoje štúdium, no vysnívané kazateľské miesto v Levoči nezískal, tak si ho musel hľadať inde. Ako tento vzájomný konflikt dopadol? Spoločnou ústretovou kresťanskou dohodou.

⁵⁴ Imatrikulovaný 20. októbra 1568 vo Wittenbergu ako *Iohannes Rudloff, Leutschouiensis, Sepusius*. AAW II, s. 152.

⁵⁵ KATONA, *Ejnem armen Schuler*, s. 95.

⁵⁶ *Am 15. Nouembris nach dem peter turck czu Haus kam vnd die einen E. R. anheld haben wir im geben fl. 6. SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27* (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 69r; KATONA, *Caritas und Memoria*, s. 220.

⁵⁷ Imatrikulovaný 13. marca 1583 vo Wittenbergu ako *Thomas Literatus Hamonnaiensis, Vngarus*. AAW II, s. 310.

⁵⁸ Imatrikulovaný 13. júna 1583 vo Wittenbergu ako *Martinus Sturmius, Leutschhoffiensis, Zepusius*. AAW II, s. 313.

Keďže rada financovala jeho štúdiá vo Wittenbergu a naďalej ho podporovala i po návrate domov, Türk sa považoval za služobníka mesta. Dňa 17. augusta 1584 v Levoči prijal pre seba záväzok, ktorý mal povahu dlžobného úpisu alebo zmenky.⁵⁹ Takmer rok po ukončení štúdia sa magistrátu prihlásil ako jeho vďačný chránenec. Hoci musel odísť pracovať do regiónu, zaviazal sa, že v prípade potreby sa na výzvu okamžite dostaví do služby v Levoči „bez akejkolvek výhovorky“. V prípade potreby mal byť senátu mesta kedykoľvek k dispozícii.

Vo svojom vyhlásení sa čestne priznal k tomu, že ho „slávny senát mojej najsladšej vlasti poslal do Wittenbergu, kde mi boli čiastočne poskytnuté prostriedky na pokračovanie v štúdiu z testamentárnych peňazí vznešeného pána Thuzona (meno mu skomolil) svätej pamäti“. Mesto ho financovalo niekoľko rokov a tiež po návrate domov, takže „až doteraz som bol štedro podporovaný, preto s radosťou uznávam, že som navždy zaviazaný vďačnosťou“.

Keďže jeho služby v Levoči neboli aktuálne potrebné, so súhlasom svojich patrónov mesto opustil. Zároveň sa zaviazal, že ak by svoj sľub nedodrжал, mestská rada má právo požadovať splatenie všetkých prostriedkov, ktoré na jeho štúdium vynaložila. „V prípade, že by som to snád nechcel alebo nemohol splniť, som povinný v plnej miere uhradiť všetky náklady, ktoré na mňa vynaložili, a to na základe tohto môjho listu i samotným činom. Na väčšie potvrdenie som k nemu pripojil svoju pečať.“ V mestskej kancelárii si na rube zaznačili: „Anno 1584 17 Augusti Petri Thürk obligatio propria manu.“

Peter Türk tento záväzok prijal. O necelé dva mesiace neskôr, 5. októbra 1584, mu mestská rada zo spomínanej testamentárnej fundácie vyplatila 24 zlatých a 20 denárov ako *gratia gelth*.⁶⁰ Následne mohol slobodne odísť do Smolníka, poddanského banského mesta Spišského hradu (nem. Schmöllnitz, maď. Szomolnok), nachádzajúceho sa v tom istom historickom regióne Spiša. Tam pôsobil ako pastor miestnej cirkvi.

Podľa súpisu domov z roku 1598 mal Smolník približne sto obývaných domov, takže farnosť patrila k menším mestským farnostiam.⁶¹ Pôvodný gotický kostol na námestí, v ktorom Türk kázal, nebol v dobrom stave a v roku 1646 musel prejsť obnovou.⁶² Po požiari 10. apríla 1800 úplne vyhorel a na jeho mieste bol neskôr postavený novší trojlodový klasicistický kostol – dnešný rímskokatolícky Kostol sv. Kataríny.

Kazateľ v Smolníku a manželkino dedičstvo (1585)

Peter Türk napísal levočskému richtárovi a mestskej rade ešte raz, tentoraz zo Smolníka, 13. augusta 1585.⁶³ List sa týkal sporov o dedičstvo zo strany príbuzných jeho manželky, pravdepodobne po jej zosnulej starej matke, keďže rodičia

⁵⁹ *Anno 84 den 17. Augusti Petri Thürk obligatio propria manu*. SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 39/2; Lőcsei stipendiánsok, č. 74, s. 117 – 118.

⁶⁰ *Petri Turks gratia gelth ff. 24. d. 20. (5. Octobris 1584)*. SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 70v; KATONA, *Caritas und Memoria*, s. 222.

⁶¹ DVOŘÁKOVÁ, Daniela – ŠTEFÁNIK, Martin. Smolník. In *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Eds. Martin Štefánik – Ján Lukačka a kol. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 439.

⁶² LACKO, Miroslav – MAYEROVÁ, Erika. *Das älteste Stadtbuch von Schmöllnitz 1410–1735*. Limbach : Slovenská spoločnosť pre sociálne a hospodárske dejiny, 2016, s. 164 – 165.

⁶³ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 44; Lőcsei stipendiánsok, č. 77, s. 122 – 123.

zomreli už skôr. Dozvedel sa, že príbuzní z Wittenbergu sa obrátili na levočskú mestskú radu s nárokom voči Jánovi Benerovi. „Chcel som sa preto osobne dostaviť pred radu vo veci týchto peňazí, no nemôžem pre iné záležitosti, ktoré sa v tomto čase denne vyskytujú.“ Žiadal radu, aby tieto peniaze nevyplácala, keďže medzi dedičov patrili aj jeho manželka a jej sestra, ktoré si oprávnené nárokovali svoj majetkový podiel. „Keďže sú deťmi toho istého otca a matky, majú rovnaké právo ako ostatní.“

Mestskú radu preto vyzval, aby „neposielali tieto peniaze tak rýchlo, ale písomne odpovedali, že dedičia s tým nesúhlasia, kým sa neuskutoční rozdelenie celého majetku“. Po rozdelení celého dedičstva by im podľa neho prináležala ešte vyššia suma.

Ako nepravdivé odmietol tvrdenie posla, že príbuzní zanechali veľké dlhy. Podľa slov starej matky jeho manželky, keď sa s ňou lúčil, išlo približne o 150 zlatých. „Naproti tomu jej však dlhovali takmer 300 zlatých, takže ak boli tieto pohľadávky vymáhané, čo nepochybujem, postačia na vyrovnanie všetkých dlhov a ďalšie prostriedky na to nebudú vôbec potrebné.“ Dodal, že aj keby boli dlhy vyššie, dedičia vlastnia dom, a ten, kto si ho ponechá, bude musieť ostatných súrodencov vyplatiť, aby každý dostal svoj podiel.

Mestská rada by preto mala peniaze zadržať až do úplného vysporiadania dedičstva. Nikto totiž presne nevie, aké dlhy existujú a či už boli uhradené. „Nemôžem tieto peniaze poslať, pokiaľ od nich nedostanem dôkladnú správu, aby som nebol oklamán a nič z toho nedostal.“ Zároveň upozornil, že ak by rada tieto peniaze predsa len odoslala, bol by Türk nútený vycestovať tam osobne. Na záver listu sa podpísal ako *Petrus Türk, pastor ecclesiae Schmölnicensis*. A týmto posledným listom sa jeho „študentská“ korešpondencia ukončila.

K dedičstvu sa vyjadril aj Petrov bývalý spolužiak a posol jeho správ Ján Bener, a to listom priamo z Wittenbergu (1585).⁶⁴ Na pokrytie tamojších nákladov si musel požičať 31 zlatých. Peniaze mu však jeho priatelia napriek prísľubu neposlali, ale ich uschovali v mestskej rade, ako sa dozvedel od richtára. Túto sumu si potom Peter Türk prevzal ako časť svojho dedičstva. Preto žiadal svojich patrónov z Levoče, aby mu vystavili potvrdenie, že týmto úkonom sa zbavil svojich dlhov. Toto potvrdenie by rád získal čo najskôr, keďže o niekoľko dní sa chcel vydať na cestu domov. Tým sa informácie o vysporiadaní dedičstva končia.

O tri roky neskôr už pôsobil Peter Türk ako duchovný vo Vondrišli (1587 – 1589, dnes Nálepkovo),⁶⁵ následne v Košiciach (1589 – 1592),⁶⁶ Strážkach (1595)⁶⁷ a Ľubici (1597 – 1599).⁶⁸ O jeho ďalších pracovných pozíciách už písomné správy nehovoria.

V roku 1587 bol doložený ako pastor vo Vondrišli, kde signoval vyznanie viery a štatúty bratstva v matrike farárov hornohornádskeho farnosti, teda kontubernia „horného toku rieky Hornád“.⁶⁹ Na synodálnom zhromaždení Pentapolitany,

⁶⁴ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 35/3; Lőcsei stipendiánsok, č. 80, s. 127 – 136.

⁶⁵ HORNYÁNSZKY, Victor. *Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn*. 2. Auflage. Pest : Druck und Verlag von Hornyánszky et Hummel, 1867, s. 278.

⁶⁶ ELEM I/3, s. 395.

⁶⁷ ZOVÁNYI, Jenő. *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. [Humanizmus és reformáció 6]. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1977, s. 200.

⁶⁸ HRADSZKY, A XXIV királyi plébános testvérülete, s. 299.

⁶⁹ *Petrus Türck, Scepusius. Erat is origine Leutsoviensis, ac post reditum Pastor in Vagendrüssel. Certe an. 1587 qua talis subscripsit legibus Contubernii superioris fluvii Hornáth. BARTHOLOMAEIDES, Ioannes Ladislaus. Memoriae Vngarorum qui in alma condam Vni-*

ktoré sa konalo 13. a 14. novembra 1590 v Bardejove, vystupoval ako *Peter Türk, Garnisonsprediger zu Kaschau*, teda kazateľ košickej vojenskej posádky.⁷⁰

Záverečné zhodnotenie

Jadro predloženého výskumu tvorila korešpondencia Petra Türka z rokov 1579 – 1585 uložená v Spišskom archíve v Levoči. Tieto listy poskytli autentický pohľad na každodenný život uhorského študenta v 2. polovici 16. storočia. Predstavili Türkov život od získania štipendia v roku 1577, cez jeho štúdium vo Wittenbergu, až po návrat domov do Levoče a následnú cirkevnú kariéru. Odhalili množstvo problémov, s ktorými sa študenti stretávali.⁷¹

Príklad Petra Türka, podporovaného pravidelným štipendiom na základe odporúčania bývalého štipendistu a levočského farára Antona Platnera, poukazyval na vplyv a funkčnosť základiny Alexa Thurza. Jednotlivými finančnými čiastkami bol vyplácaný počas celých šiestich rokov štúdia, no menší príspevok získal i po jeho ukončení. Financie dostal aj na nákup študijnej literatúry, stravu, viazanie kníh či cestu domov. Výhodiskom jeho neskoršieho úspechu bola teda mecenášska činnosť mesta Levoča, ktoré prostredníctvom thurzovskej testamentárnej fundácie podporovalo štúdium mladých mužov na zahraničných univerzitách, najmä vo Wittenbergu. Napriek významu tejto podpory boli poskytované štipendiá nízke a študenti čelili neustálemu až „chronickému“ nedostatku financií. Na príčine boli vysoké náklady na ubytovanie, stravu či knihy, ako aj na zadlžovanie sa u miestnych obchodníkov. Peter mimoriadne plasticky opísal hlad, zdražovanie a neistotu spojenú so štúdiom v cudzine. Chýbajúce financie si musel dopĺňať z pozostalosti po zosnulom otcovi.

Kriticky hodnotil pomery na Wittenberskej univerzite, ktorú v čase konfesijných sporov a organizačných zmien považoval za upadajúcu. Nestabilita výučby, konflikty medzi profesormi, náboženské napätie medzi umierneným a radikálnym krídlom reformácie a vlny prepúšťaní negatívne ovplyvňovali kvalitu jeho štúdia. Zvažoval dokonca i odchod zo školy.

Popri materiálnych ťažkostiach sa v listoch odrážali aj osobné a existenčné dilemy. Türk sa usiloval študovať teológiu a pripraviť sa na duchovnú službu, no zároveň zápasil s neistotou ohľadom budúceho uplatnenia. Opakovane žiadal o zvýšenie podpory, prípadne o možnosť pokračovať v štúdiu na inej univerzite (Tübingen), k čomu však neprišlo. Významnou epizódou jeho života bola aj nečakaná svadba, ktorá ešte viac skomplikovala jeho vzťah s levočskou mestskou radou.

Ako konštatoval sám Peter Türk, počas štúdia nezháľal, „neflákal sa po dlažbe“, ale poctivo študoval teológiu a kresťanské spisy.

versitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt. Pesthini : Typis Joannis Thomae Trattner, 1817, s. 68; HRADSKÝ, A XXIV királyi plébános testvérülete, s. 176.

⁷⁰ KLEIN, Johann Samuel. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn. Dritter Theil.* Pest: Victor Hornyánszky, 1873, s. 281; BRÜCKNER, Győző. *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességben.* Budapest : Grill Cs., 1922, s. 102.

⁷¹ Literárne a jazykové aspekty študentskej reči „nemeckého jazykového ostrova na Spiši“ výborne rozanalyzoval SILLER, *Lasset sie nur ein wenig leiden*, s. 18 – 31.

Po návrate domov v roku 1583 sa ukázal zásadný rozpor medzi očakávaniami absolventa a možnosťami mesta. Napriek dlhoročnej podpore pre neho nebolo voľné miesto a nemal možnosť pokračovať v duchovnej kariére vo svojom rodisku.

V hlavnom farskom kostole totiž slúžili iba dvaja duchovní, nemecký farár (*Pastor*) a nemecký kazateľ (*Prediger, concionator*).⁷² Druhé miesto však nebolo voľné, lebo Tomáš Rausch, aktuálny kazateľ, vykonával túto službu počas celého Petrovho akademického pobytu nepretržite až do roku 1590.⁷³ V jednom z listov Peter síce uviedol, že dočasne by mohol pomáhať aj v škole popri učiteľoch s čítaním a inými vecami, k tomu však napokon neprišlo (*so will ich doch vnter des neben dem Herrn Schulmeister vnnndt dem Collaboratore der Schülen dienen mitt lesen vnnndt andern*).⁷⁴ Nevieme, či mu v skutočnosti bola ponúknutá učiteľská pracovná pozícia. Levočská mestská škola disponovala troma pracovnými miestami, správcom školy, kolegom druhej triedy a kolegom tretej triedy.⁷⁵ Keďže učitelia sa často menili, na jednu z uvoľnených pozícií by zrejme nečakal dlho. Podľa germanistky Tünde Katona sa však zo spätného pohľadu zdá, že Türkovo rozhodnutie nečakať na miesto kazateľa v Levoči, ale prijať prvú ponuku z regiónu bolo správne.⁷⁶

Situácia napokon vyústila do dohody, na základe ktorej sa Türk zaviazal vrátiť náklady na štúdium mestu, ak by odmietol ich pracovnú ponuku. Nakoniec ale prijal pôsobenie mimo Levoče, najprv ako kazateľ v Smolníku, neskôr aj na iných miestach.

Analýza ozrejmla, že akademická peregrinácia bola významným nástrojom vzdelávania. Na príklade Petra Türka predostrela každodennú realitu študenta v ranom novoveku – sociálne a osobné problémy, závislosť od patrónov, finančný tlak i náročné uplatnenie po návrate domov. Zároveň potvrdila význam mestského mecenášstva, ktoré napriek istým obmedzeniam zásadne prispelo k rastu vzdelanostnej úrovne regiónu prostredníctvom formovania širšej vrstvy intelektuálov, učiteľov a kňazov.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Album Academiae Vitebergensis ab A. Ch. MDII usque ad a. MDLX. Lipsiae : typis Caroli Tauchnitii, 1841.

Album Academiae Vitebergensis ab A. Ch. MDII usque ad a. MDCII, tom. 2. Halle : Niemeyer, 1894.

KATONA, Tünde. *Caritas und Memoria. Eine Leutschauer Stiftung im Dienste der Bildungsförderung in der Zips des 16. Jahrhunderts.* München : Oldenbourg Verlag, 2011.

LACKO, Miroslav – MAYEROVÁ, Erika. *Das älteste Stadtbuch von Schmöllnitz 1410–1735.* Limbach : Slovenská spoločnosť pre sociálne a hospodárske dejiny, 2016.

⁷² HRADSZKY, A XXIV királyi plébános testvérülete, s. 303.

⁷³ Podľa testamentárnej knihy plat v roku 1591 už dostal nový kazateľ Tomáš Schwartz. SpAL, f. MML, sign. XXVIIa/27 (Testament Buch Anno Domini 1551), fol. 82v; KATONA, *Caritas und Memoria*, s. 243.

⁷⁴ SpAL, f. MML, Oddiel V, sign. 8/3; Lőcsei stipendiánsok, č. 66, s. 100 – 102.

⁷⁵ Viac: NEMEŠ, *Regula vitae*, s. 15 – 17.

⁷⁶ KATONA, *Eijnem armen Schuler*, s. 96.

Lőcsei stipendiánsok = KATONA, Tünde – LATZKOVITS, Miklós (eds.). *Lőcsei stipendiánsok és literátusok 1. Külföldi tanulmányutak dokumentumai 1550–1699*. [Fontes rerum scholasticarum II/1]. Szeged : Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1990.

Spíšský archív v Levoči, fond Magistrát mesta Levoča.

Zoznam bibliografických odkazov

- BARTHOLOMAEIDES, Ioannes Ladislaus. *Memoriae Vngarorum qui in alma con-dam Vniversitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt*. Pesthini : Typis Joannis Thomae Trattner, 1817.
- BRÜCKNER, Győző. *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességen*. Budapest : Grill Cs., 1922.
- DANKOVÁ, Sabina. Šľachtické odievanie podľa korešpondencie Judity Balasovej v 2. polovici 17. storočia. In *Kultúrne dejiny*, 2025, roč. 16, č. 1, s. 6 – 23. <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.1.6-23>
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela – ŠTEFÁNIK, Martin. Smolník. In *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Eds. Martin Štefánik – Ján Lukačka a kol. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 436 – 445.
- ELEM I/3 = CSEPREGI, Zoltán. *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM). Proszopográfiai rész, I. A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610), I/3: S–Z*. Budapest : MEDiT, 2016.
- FATA, Márta. Studenten aus Ungarn an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte. In *Peregrinatio Hungarica : Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Eds. Márta Fata – Gyula Kurucz – Anton Schindling. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, s. 229 – 264.
- FRIEDENSBURG, Walter. *Geschichte der Universität Wittenberg*. Halle a. d. Saale : Verlag von Max Niemeyer, 1917.
- HORNÝÁNSZKY, Victor. *Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn*. 2. Auflage. Pest : Druck und Verlag von Hornyánszky et Hummel, 1867.
- HRADSZKY, József. *A XXIV királyi plébános testvérlete és a reformáció a Szepességen*. Miskolc : Wesselényi Géza, 1895.
- KATONA, Tünde. „Eijnem armen Schuler der naked vnd bloss wahr.“ *Über die Thurzönische Stiftung und das Bildungswesen in der Zips mit dem Text des Leutschauer Testamentbuches*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität Szeged. Szeged : Szegedi Tudományegyetem, BTK, 2003.
- KLEIN, Johann Samuel. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn. Dritter Theil*. Pest : Victor Hornyánszky, 1873.
- NEMEŠ Jaroslav (ed.). „Regula vitae, daß ist Regel des Lebens“ *Pravidlo života Sebastiana Türka z roku 1620*. Bratislava : Chronos, 2025.
- REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel. *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971 (preklad diela z r. 1728).
- SILLER, Max. „Lasset sie nur ein wenig leiden, wenn sie nicht gelt haben, so studiren sie desto vleissiger!“ Briefe von Leutschauer Studenten des 16. und 17. Jahrhunderts. In *Südostdeutsches Archiv*. Band XXXVIII/XXXIX, 1995/1996, s. 5 – 31.

- SZABÓ, András. Die Universität Wittenberg als zentraler Studienort im 16. Jahrhundert. In *Peregrinatio Hungarica : Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Eds. Márta Fata-Gyula Kurucz-Anton Schindling. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, s. 55 – 63.
- SZEGHYOVÁ, Blanka. Prejavy zbožnosti v denníku Daniela Türka. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena (eds.). *Viera v živote jednotlivca, konfesie v živote spoločnosti. Pocta Eve Kowalskej*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2025, s. 499 – 513.
- SZÖGI, László. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*. Budapest : Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., 2011.
- ZOVÁNYI, Jenő. *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. [Humanizmus és reformáció 6]. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1977.
- ŽIFČÁK, František. Kancelária Levoče v druhej polovici 16. storočia. In *Slovenská archivistika*, 1976, roč. 11, č. 2, s. 127 – 150.
- ŽIFČÁK, František. Leutschauer Notare als humanistische Gelehrten. In ČIČAJ, Viľiam – PICKL, Othmar (Eds.). *Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 101 – 109.

SUMMARY

The Troubles of a Hungarian Student in Wittenberg : The Studies of Peter Türk of Levoča (1578 – 1583)

The core of the presented research consists of the correspondence of Peter Türk from the years 1579 – 1585, preserved in the Spiš Archive in Levoča. These letters provide an authentic insight into the everyday life of a Hungarian student in the second half of the 16th century. They trace Türk's life from obtaining a scholarship in 1577, through his studies in Wittenberg, to his return home to Levoča and his subsequent ecclesiastical career. They reveal numerous difficulties faced by students.

The case of Peter Türk, who was supported by a regular scholarship based on the recommendation of a former scholarship holder and the Levoča parish priest Anton Platner, illustrates the influence and functioning of the foundation of Alexius Thurzó. He received financial support in instalments throughout the entire six years of his studies and even obtained a smaller contribution after their completion. He was also granted funds for the purchase of study materials, food, bookbinding, and travel home. The basis of his later success thus lay in the patronage of the town of Levoča, which, through the Thurzó testamentary foundation, supported the education of young men at foreign universities, especially in Wittenberg. Despite the importance of this support, the scholarships provided were low, and students faced a constant, almost “chronic,” lack of funds. This was caused by high costs of accommodation, food, and books, as well as indebtedness to local merchants. Türk vividly described hunger, rising prices, and the uncertainty associated with studying abroad.

He critically assessed the situation at the University of Wittenberg, which he considered to be in decline during a period of confessional conflicts and organisa-

tional changes. Instability in teaching, conflicts among professors, religious tensions between moderate and radical factions, and waves of dismissals negatively affected the quality of education. He even considered leaving the university.

In addition to material difficulties, the letters also reflect personal and existential dilemmas. Türk sought to study theology and prepare for spiritual service, yet he struggled with uncertainty regarding his future career. He repeatedly requested increased financial support or the opportunity to continue his studies at another university (Tübingen), which ultimately did not materialise. An important episode in his life was his unexpected marriage, which further complicated his relationship with the Levoča town council.

As Peter Türk himself stated, he did not idle during his studies, “did not loaf about in the streets,” but diligently studied theology and Christian writings.

After returning home in 1583, a fundamental discrepancy emerged between the expectations of a graduate and the opportunities available in the town. Despite years of support, no position was available for him, and he was unable to continue his ecclesiastical career in his hometown.

In the main parish church, only two clergymen served—a German parish priest and a German preacher. The second position was not vacant, as Tomáš Rausch, the current preacher, had held the post continuously throughout Peter’s stay abroad until 1590. In one of his letters, Peter mentioned that he could temporarily assist at the school alongside teachers with reading and other tasks, but this ultimately did not materialise. It is unclear whether he was actually offered a teaching position. The municipal school in Levoča had three posts: a school rector, a second-class assistant, and a third-class assistant. As teachers changed frequently, he likely would not have had to wait long for one of these positions to become available. In retrospect, Türk’s decision not to wait for a preacher’s position in Levoča but to accept the first offer from the region appears to have been the right one.

The situation eventually resulted in an agreement under which Türk committed to reimbursing the town for the costs of his studies if he refused a job offer from the town. In the end, however, he accepted a position outside Levoča, first as a preacher in Smolník and later in other locations.

The study demonstrates that academic peregrination was an important instrument of education. Using the example of Peter Türk, it documents the everyday reality of a student in the early modern period—social and personal problems, uncertainty, dependence on patrons, financial pressure, and the difficulties of securing employment after returning home. At the same time, it confirms the importance of municipal patronage, which, despite certain limitations, significantly contributed to raising the level of education in the region through the formation of a broader intellectual stratum.

doc. Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta, Katedra histórie a didaktiky dejepisu
SK-813 34 Bratislava, Račianska 59
e-mail: <jaroslav.nemes@uniba.sk>
ORCID: 0000-0001-7015-6404

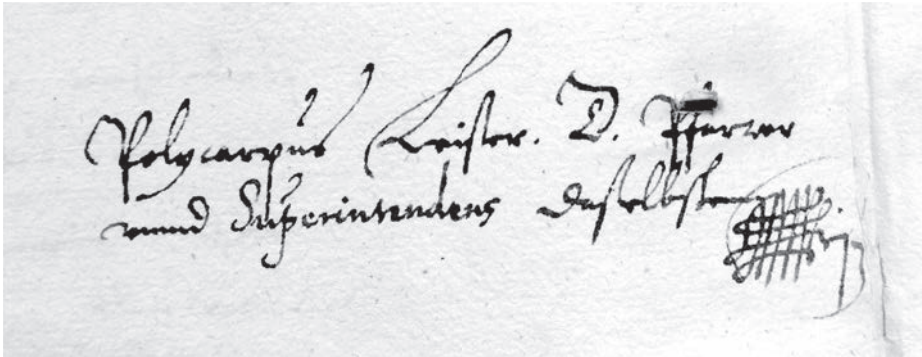
Obrazová príloha:

ich mich sonst auf Vering selbst wüßten vündt verlaßten dem glocken
mit G. G. N. W. vordung an dießte ort dörfer ein da ich mich vor
möglich ist die gelde die bleyden. Das dan ich mich vordung
der Mittel dinst vordung mich selber dinstung angedenken vordung
für nennich G. G. N. W. abgemessen, vordung mit dinst vündt
ist vündt fast von allen verlaßten dinstung bis für vordung vündt
mich selber dinstung vordung, auf mich vordung vündt dinstung dinstung
großes leben. Von dinstung dank ich mich allen Göttern
den dinstung vündt der dinstung mittel vündt vordung vordung dinstung
mich ich die dinstung leben die dinstung, sondern dinstung auf
gab es G. G. N. W. vündt als dinstung dinstung dinstung vordung
mich selber vordung vordung dinstung vordung vordung dinstung
vündt mich allen dinstung vündt vordung vordung vordung, auf mich
grades vordung dinstung ich mich dinstung dinstung dinstung G. G. N. W. dinstung

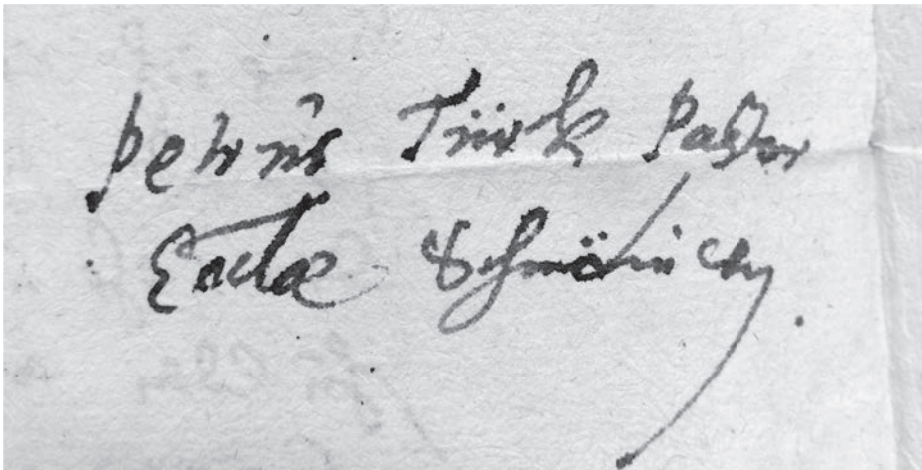
Obr. 1 Ukážka nemeckého písma študenta Petra Türka, 26. september 1580.

Petrus Türk Linsch.
derelictus et pauper.

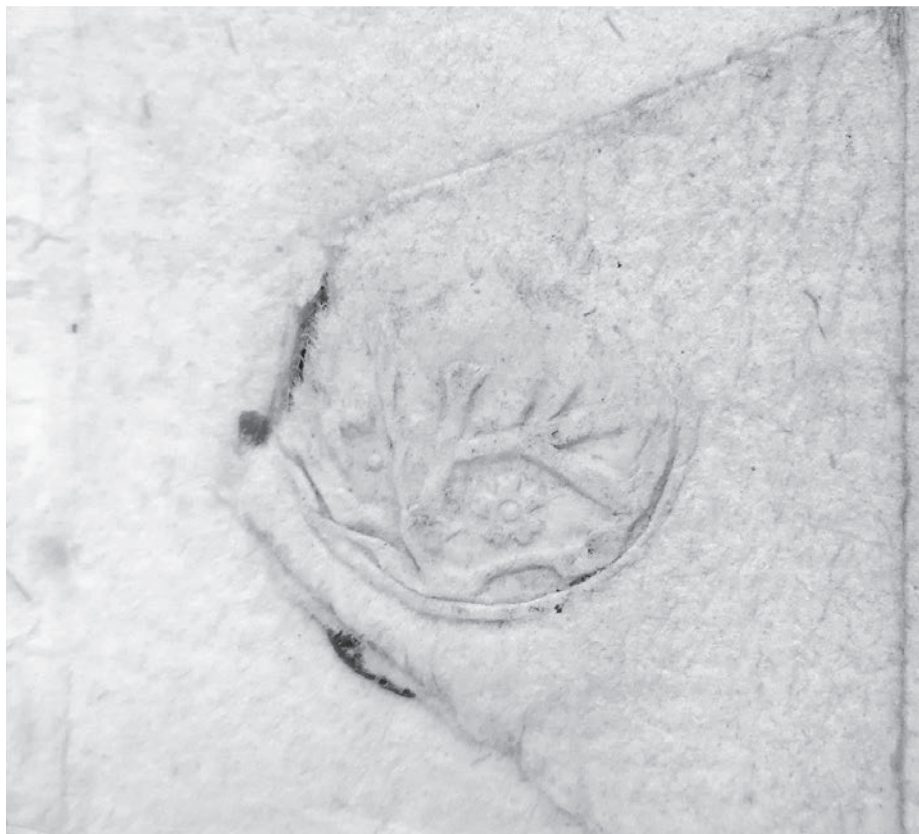
Obr. 2 Podpis Petra Türka „derelictus et pauper“, 23. august 1583.

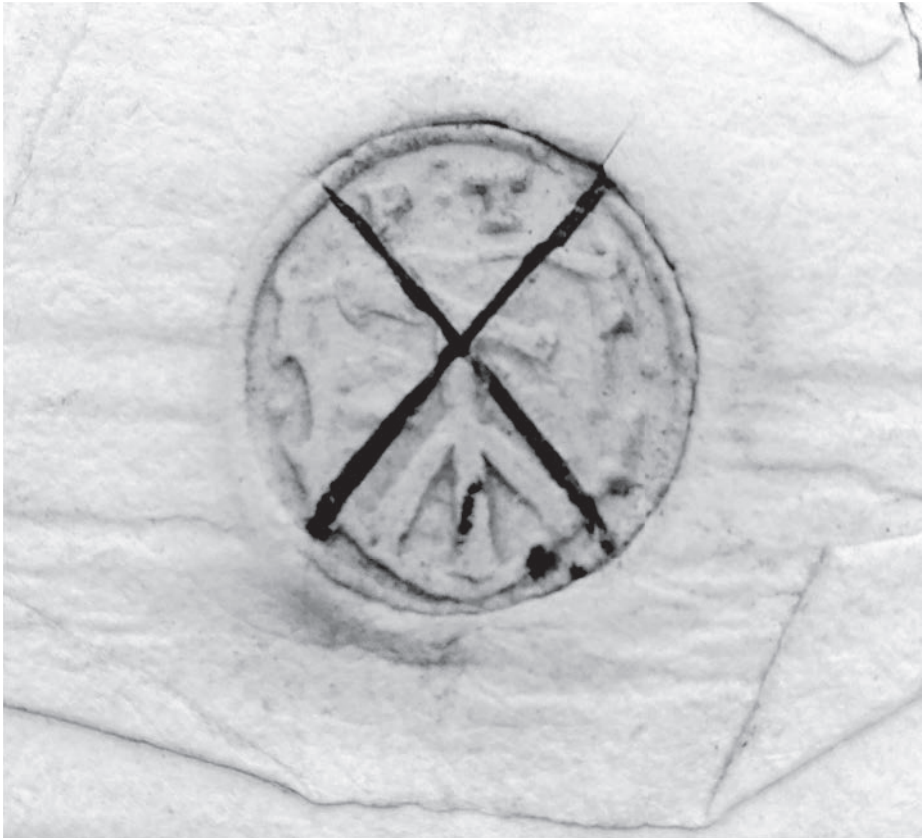
Obr. 3 Podpis profesora Polykarpa Leisera „Pfarrer vnnnd Superintendens“, 4. jún 1583.

Obr. 4 Podpis Petra Türka „Pastor Ecclesiae Schmölnicensis“, 13. august 1583.

Obr. 5 Prsteňová pečať Petra Türka, 9. marec 1579.

Obr. 6 Prsteňová pečať Petra Türka s iniciálami PT, 6. apríl 1582.

Obr. 7 Prsteňová pečať Petra Türka s iniciálami PT, 17. august 1584.